

СТАНОВИЩЕ

на доц. дфн Едвин Стефанов Сугарев
за докторската дисертация на Людмила Балабанова “Силата на неизговореното в
поетичния текст и максималното ѝ проявление в хайку”

Людмила Балабанова е добре познато име в литературните среди, свързани с хайку-поезията – при това не само в български, но и в европейски и световен контекст. Тя е автор на поетични книги с хайку, съставител и редактор на антологията със 101 български хайку “Огледала” (на български, английски и френски език), и редактор на поредицата “Поети на тревите” на издателство ЛРЦ. Председател е на Хайку клуб София и е редактор за България на Световната Хайку асоциация. Людмила Балабанова участва във Втората конференция на Световната Хайку асоциация в Генри, Япония, с доклад на тема: “Между Изтока и Запада”; както и във Втората Европейска Хайку конференция във Вадстена, Швеция, с доклада: “Метафора и хайку”. Тя е носител на награди от конкурса на Мие Таймс, Япония, послучай 360-годишнината от раждането на Башо, от конкурса между участниците във Втората Европейска Хайку конференция, и други.

По-важните ѝ публикации в чужбина са в американското списание “Frog Pond”, словенското списание “Апокалипса” и др., както и в интернет-сайтове и редица антологии, сред които европейската антология “From one sky to another”. Нейни хайку са излизали във Франция през 2006 г., както и в пет японски антологии, последната от които е “Haiku Friends”, излязла през 2007 г. в Токио и представяща двадесет автори от цял свят.

Дисертационният труд, представен на вашето внимание под заглавието “Силата на неизговореното в поетичния текст и максималното ѝ проявление в хайку”, представлява по мое мнение най-задълбоченото и убедително изследване върху хайку поезията, писано на български език. Авторката се е справила повече от убедително с ред предизвикателства, неизбежни при избраната от нея тема. Най-сериозното от тях е говоренето за “силата на неизговореното” – за което почти липсват традиции в българската критика (като изключим книгата “Езикът на Пустотата” на Антоанета Николова, на която това изследване многократно се позовава). Става дума за един специфичен за източните изкуства феномен, предполагащ изключителна пестеливост на изразните средства и полагането на словото в пространство от празнота, в която казаното резонира, за да подбуди едно у читателя един по-дълбок хоризонт на осмисляне и интуитивно вникване в нещата – хоризонтът на неизговореното, разчитащ и внушаващ онова, за което думите са недостатъчни, а определеността – оскъдна.

Людмила Балабанова изследва именно този феномен – при това на различни равнища – например разглеждайки философската основа на хайку поезията – при което много обстойно и обективно е проследена връзката на хайку с дзен-будизма – един проблем, който често поражда спорове сред изследователите, а и между самите хайджини. Достатъчно подробно са разгледани и естетическите принципи на хайку в контекста на минималистичната естетика на дзен – които поставят на първо място изискването за непосредственост и естественост, за ставане от само себе си; с това обаче проблемът не се изчерпва – особената функция и принципите на взаимодействие между естетическите категории, върху които се гради хайку (аваре, саби, ваби, юген, йоджо, нарау и др.), също са достатъчно детайлно проследени.

Амбициите на този труд са не да бъде разгледано хайку като източен феномен – а да бъдат намерени и неговите пресечни точки с европейската, а в частност и с българската чувствителност – и тази най-кратка поетична форма да бъде видяна в дускурса както на източната, така и на западната култура – и както чрез нейните традиционни корени, така и в нейното динамично съвременно битие. Както метафорично подчертава авторката в своята въвеждаща част, позовавайки се на Филип Капло – търси се една възможна и невъзможна среща между “Смеещия се Буда” и “Мислителят” на Роден.

Изчитайки настоящия труд, можем да се убедим, че срещата се е състояла: самата хайку-поезия е разчетена като нейна територия – като кръстопът между Изтока и Запада и като един значително разширен смислов свод над вековната история на този жанр. Затова и търсенето на базисни принципи в изкуството на неизговореното, и позоваванията са толкова полифонични – и в обговарянето на хайку ще срещнем не само принципи и примери, изведени от дзен, дао и шинто; не само традиционни авторитети от ранга на Башо и Исса и не само съвременни автори, писали за тях – като Сузуки, Блайтс и Алън Уотс – но и задълбочено вникване в западните философии и духовни практики – в търсенията на “истинската реалност” в текстовете на Платон, Кант и Шопенхауер – като в полза на осмислянето на неизговореното са призвани и автори като Ролан Барт, Лиотар и Итало Калвино. И именно в това специфично “засводяване” между Изтока и Запада – и между хайку традицията и съвременните хайку практики – е едно от основните достойнства на дисертационния труд.

Друг важен и приносен момент е специалният акцент върху кратките форми в българската поезия. Той е вместен в прегледа, който авторката прави на хайку-рецепцията в съвременния западен свят – на южноамериканското, европейското, англоезичното, руското и балканско хайку – но му е отделено специално внимание и значително текстово пространство, като се разглеждат неговия генезис и предистория, неговите естетически принципи и художествени техники, неговите влияния и перспективи. Особено ценна е частта, посветена на нава – една особена общност от поети, придържащи се към минималистичните техники, основана от Иван Методиев през 90-те години – и създадена именно с идеята да бъде нещо различно от класическото хайку, като използва освен философските визии на дзен – и българския психологически и образен потенциал – и като се конституира като “самостоятелна поетична форма на кръстопътните земи между Запада и Изтока”. Не по-малко интересни и приносни са главите за “Естетическите принципи на дзен и българското хайку”, за “Японските естетически категории и българското хайку”, както и по-обобщаващата, посветена на “Посоките на развитие на съвременното хайку и българската хайку-поезия”.

Може би най-важната и смислово натоварена част от изследването на Людмила Балабанова са главите в част трета, посветена на литературоведските аспекти на неизговореното. Именно тук се правят и основните съпоставки между поетичното светоусещане на Запада и Изтока – в контекста на естетиката на минимализма и с оглед връзката им с неизговореното. Особено интересна тук е главата “Метафора и хайку – опит за разглеждане на едно източно явление посредством западната литературоведско парадигма”. Тази тема между впрочем често поражда спорове между изследователите на хайку и кристализира в полярни мнения – които авторката избягва, като диференцира самото понятие и доказва, че макар метафората в тесния литературоведски смисъл да е стриктно избягвана – поне в традиционното хайку – то

“метафората, разбрана в широк смисъл, без да се държи сметка за строгите граници с други подобни методи за пренасяне, е една от основните техники в хайку” (211). Всъщност в случая става дума за качествено други принципи, върху които се гради метафоричното, за калейдоскопично съвместяване на смислово далечни визии, които оставят огромно пространство помежду си, за да отзвучи тяхната полифонична връзка, която може да бъде интерпретирана по различен начин от страна на читателя, при което той се превръща в съучастник в “правенето” на стихотворението. Или, иначе казано: “Колкото по-слаба е връзката между двата обекта на пренасянето, толкова по-желана е тази метафора в хайку. Когато връзката между двата образа е слаба, те се оказват разделени, между тях се появява празно пространство, което може да бъде интерпретирано от читателя по различни начини. Това е една от основните техники в хайку.” (218)

Друга важна част от тази глава е посветена на връзката между хайку и изкуствата, които употребяват невербални средства. Тук се въвежда понятието “глобална метафора”, като авторската посочва, че подобен тип на метафорична връзка е характерен за невербалните изкуства – като живопис, графика и фотография – или за такива, при които внушенията се постигат не само чрез текста – като театърът и киното. Метафоричните въздействия в хайку са сродни – като “в случая се разчита на един създаден общочовешки код, свързващ конкретното с универсалното, разбираан интуитивно” (233). В този контекст като невербални техники са разглеждат някои, принадлежащи към японската традиция – като киго (употребата на сезонна дума) и киреджи (ритмично прекъсване на връзката), но и модерни принципи, характерни за киното и монтажа, които обаче “работят” и при хайку – тъй като чрез тях се комбинират близки и далечни планове и се създава многопластов контекст.

Не е лесно да се изброят достойнствата на този труд, камо ли да се опишат и анализират. Моят прочит, съвсем бегло маркиран в казаното дотук, ми дава основание да гласувам за присъждането на научната степен “доктор” на Людмила Балабанова, и горещо да препоръчам на останалите участници в уважаемото жури да постъпят по същия начин.

09.10.2012

Доц. дфн Едвин Сугарев